

MONTESQUIEU – FILOSOF AL DREPTULUI*

DIANA DĂNIȘOR**

Introducere. Repere biografice

Boala, în măsura în care are ecou asupra operei unui scriitor, artist sau filosof, aparține istoriei medicinei. Din această perspectivă, tulburările vizuale ale lui Montesquieu sunt un bun exemplu. Născut la La Brède, aproape de Bordeaux, în 1689, Charles Louis de Secondat, baron de La Brède et de Montesquieu este considerat fondatorul științei politice și a sociologiei (conform lui Durkheim) căreia i-a dat o dimensiune comparativă. Mare cititor, în ciuda vederii sale deficiente, citea orice, cu un nemăsurat spirit critic. Cu o cultură universală, după cum stau mărturie cele 3236 de lucrări din catalogul bibliotecii sale, este interesat de științe și medicină, de legile viului, pentru a le lămuri pe cele ale societăților umane. Când evocă neplăcerile vizuale în corespondența sa, o face ca un om de spirit, deoarece a fost o persoană cu tulburări de vedere luminată. Aceste tulburări vizuale l-au făcut să recurgă pe tot parcursul vieții la o groază de secretari-lectori pentru a-i citi lucrările indispensabile mării sale opera, *Spiritul legilor*, și pentru a i-o scrie, după dictare.

Se plângea adesea de tulburări vizuale și a căutat mereu remedii la corespondenții săi. În Europa Luminilor, el constata într-una dintre corespondențe: „Trebuie să vă vorbesc de ochii mei. Unul dintre ei are cataractă și este tocmai cel cu care puteam să citesc, căci cu celălalt nu am văzut niciodată decât obiectele mari. Acest defect natural de a vedea mai bine cu un ochi decât cu celălalt este mai comun decât s-ar crede, dar nu i se dă atenție. Cataracta mea este bună calitativ și prietenul meu M. Gendron crede că aș face bine să aștept până la primăvară ca să mă opereze...”¹.

Este normal că acest ochi stâng, cu care nu vedea aproape deloc încă de la naștere, l-a jenat mult pe filosof. El a căutat să-și ușureze suferința cu băi oculare, dar, la 55 de ani, și ochiul drept, cel sănătos, se acoperă de o cataractă care-l va face progresiv să devină orb. Cu toate că era posibilă realizarea unei operații, Montesquieu

* Acest studiu a fost realizat cu sprijinul financiar al Academiei Oamenilor de Știință din România (AOȘR) acordat în contractual de cercetare *Filosofia dreptului: orientări naționale și internaționale, clasice, moderne și contemporane*.

** Conf. univ. dr., Facultatea de Drept, Universitatea din Craiova; e-mail: danisordiana@yahoo.ro.

¹ Battin J., *Montesquieu, les sciences et la médecine en Europe*, Colloque Montesquieu et l'Europe, éd. William Blake and Co/ Les Belles Lettres, 2005, pp. 77–107 et « Histoire sciences médicales », 2007, XLI, 3, 1–12.

nu s-a putut niciodată hotărî să se opereze, refugiindu-se într-un stoicism de alură antică.

„Am plănuit să dau mai multă întindere și mai multă profunzime câtorva pasaje din această lucrare, se plânga el în timpul scrierii *Spiritului legilor*, dar am devenit incapabil. Lecturile mi-au slăbit ochii și mi se pare că lumina ce mi-a mai rămas nu este decât aurora zilei în care ochii mi se vor închide pentru totdeauna”². Cu doi ani înainte de publicarea acestei lucrări, autorul său devine orb. Chiar el utilizează cuvântul orb, pentru a se califica, într-o scrisoare din 28 martie 1748. Își dezvăluie stoicismul în *Pensée 551*³, unde menționează: „Când am devenit orb, am înțeles mai întâi că aș putea fi orb. În cele mai mari nenorociri, trebuie să știi cum să-ți revii. În acest caz, majoritatea nenorocirilor intră în planul unei vieți fericite. Este foarte ușor, cu puțină reflecție, să scapi de patimile triste”.

Ceea ce-l supără cel mai tare pe Montesquieu este „să vadă lucrurile frumoase pe care le-ar putea face dacă ar avea ochi”⁴, pentru ca doi ani mai târziu să se plângă că „[...] muncesc prea mult și [...] nu înaintez. De când mă servesc de ochii altuia spiritul-mi este captiv și pierd o infinitate de timp”⁵. O consecință a acestei boli este faptul că pe măsură ce Montesquieu îmbătrânește și cu cât avansează în *Spiritul legilor*, frazele devin mai scurte, semn al pierderii progresive a simțului vederii⁶.

Gândurile și extrasele din corespondența sa ajută la înțelegerea măreției sufletului și a simplității filosofului din La Brède. Opera sa își păstrează încă puterea de seducție⁷ prin exigența de justiție și libertate care ne privește pe toți⁸.

Montesquieu filosoful și criza dreptului natural modern

Gânditor al organizării politice și sociale pe care se sprijină societățile noastre moderne liberale, Montesquieu a contribuit, în special prin concepția separației puterilor în stat, la definirea principiului democrațiilor occidentale. Întorcând spatele republicii virtuoză a anticilor, el înscăunează modelul modern al libertății încarnat în epoca sa de Constituția Angliei. Criza dreptului natural modern nu antrenează respingerea oricărei teorii normative. *Spiritul legilor* propune în această ordine de idei o teorie a modernității guvernate de libertate și comerț⁹.

² Montesquieu, *Dossier de l'Esprit des Lois*, Pléiade, II, 206,1041.

³ Montesquieu, *Pensée 551*, *Œuvres complètes*, Pléiade I, 1064.

⁴ Montesquieu, *Œuvres complètes* s, t. 19, lettre 517, à Barbot le 2 février 1742.

⁵ Au père Gaspare Cerati, 24 mai 1744 (*ibidem*, lettre 563).

⁶ M.-L. Dufrenoy, *Évolution d'un phénomène pathologique et évolution du style chez Montesquieu*, „Revue de pathologie comparée”, mai 1966, pp. 305–310.

⁷ Juppé A., *Montesquieu le moderne*, éd. Perrin, Paris, 1999.

⁸ Montesquieu, *la justice, la liberté. Hommage de Bordeaux à Montesquieu*, 19–21 mai 2005. Actes du colloque organisé par l'Académie Nationale des Sciences, Belles-Lettres et Arts de Bordeaux, à l'occasion du 250ème anniversaire de la mort de Montesquieu en 1755. Bordeaux 2007.

⁹ Această teorie are o importanță cu atât mai mare cu cât *federaliștii* (Hamilton, Madison) au găsit în ea sursa lor majoră de inspirație.

Politica propovăduită de Montesquieu aici este „anti-perfecționistă și anti-universalistă, fără a fi relativistă, din această cauză”¹⁰. Normativitatea prezentată în această lucrare de către Montesquieu este o normativitate politică independentă de orice normativitate religioasă, morală sau metafizică, iar istoria accede aici la o demnitate filosofică. Libertatea, ca normă fundamentală, se substituie aici virtuții.

Montesquieu judecă regimurile având ca măsură existența unei norme universale, fără a fi relativist, pozitivist și istoricist. Identificând regimul ce poate conveni lumii moderne, el evaluează prețul ce trebuie plătit pentru aceasta, analiza sa neseparând faptele și valorile. În privința teoriei legii, analiza sa propune ca legea să nu fie imediat înțeleasă ca normă dată libertății sau obedienței de către voință, ci ca raport necesar care derivă din natura lucrurilor¹¹. Legile oamenilor sunt fructul inteligenței, nederivând, asemenea legilor corpului, din natura lucrurilor ca produs sau efect imediat al acestora. Montesquieu nu s-a desprins de mitul legiuitorului¹², căci, pentru el, ca să se producă legi, trebuie să existe un legiuitor¹³. Dacă Newton a descoperit legile lumii materiale, Montesquieu este numit „Newtonul lumii morale”¹⁴, nemulțumindu-se, totuși, să transpună metodele științelor naturii în științele sociale, filosofia sa nefiind reductibilă la sociologie.

Cea care furnizează paradigma legii naturale nu este articulația dintre *a fi* și *a trebui să fie*, legea naturală nemaierenunțând obligații, ci drepturi, vocația politicului fiind promovarea virtuții și asigurarea libertății omului, odată cu satisfacerea nevoilor primordiale. Dar, asta nu înseamnă că Montesquieu ar opta pentru o întoarcere la dreptul natural al clasicilor care promovează o viziune prea angelică a omului, pentru el legea naturii fiind o lege de conservare, și nu una care să țină de rațiune.

Libertatea ca valoare ultimă la Montesquieu

La Montesquieu, în *Spiritul legilor*, libertatea ia locul ocupat odinioară de virtute, pe care o destituie. Sfârșitul politicului este astfel constituit de concedierea virtuții morale (creștine), libertatea fiind înțeleasă ca siguranță, dorință de conservare. Ordinea politică modernă este concepută de Montesquieu fără virtute, modernitatea fiind timpul moravurilor blânde, al toleranței legate de comunicarea între popoare care duce la sfârșitul prejudecăților destructive. Libertatea se plătește cu prețul impurității moravurilor. „Această mișcare care face să se treacă de la

¹⁰ Spector Céline, *Montesquieu et la crise du droit naturel moderne. L'exégèse straussienne*, în „Revue de métaphysique et de morale”, vol. 77, no. 1, 2013, pp. 65–78.

¹¹ *Esprit des lois*, I, 1, p. 7.

¹² E. Durkheim, *La contribution de Montesquieu à la constitution de la science sociale*, în *Montesquieu et Rousseau, précurseurs de la sociologie* (1892), Paris, Marcel Rivière, 1966.

¹³ D. de Casabianca, *Montesquieu. De l'étude des sciences à l'esprit des lois*, Paris, Champion, 2008.

¹⁴ „Newton a descoperit legile lumii materiale, voi, domnule, ați descoperit legile lumii intelectuale” – Lettre à Montesquieu du 14 novembre 1753, în *Œuvres Complètes*, Paris, Nagel, t. III, 1955, p. 1478.

virtute la libertate este viața subterană, nervul *Spiritului legilor*. Iar asta implică o ruptură nu doar cu filosofia clasică, ci și cu creștinismul¹⁵.

Montesquieu face apologia comerțului, crezând în progres și în legile naturale ale economiei cu care guvernul nu trebuie să interfereze pentru a nu conduce la mizerie și servitute¹⁶. Norma politică ce rezultă din natura omului ar fi aceea a satisfacerii nevoilor fundamentale și bunăstarea poporului. Legea naturală se identifică cu nevoile pre-politice fundamentale ale omului, politica putând să se fondeze pe o bază naturală și universală. Montesquieu introduce istoricitatea în starea de natură, omul nemaifiind un animal preocupat doar de subzistența sa sau de supraviețuirea speciei, ci devenind o ființă socială.

Libertatea politică este asigurată prin separația puterilor în stat. Acest principiu vizează separarea diferitelor funcții ale statului pentru a limita arbitrarul și a împiedica abuzurile legate de exercițiul misiunilor suverane. Plecând de la exemplul britanic și observând că orice om care are puterea are tendința să abuzeze de ea, Montesquieu observă în *Spiritul legilor* că pentru a împiedica concentrarea autorităților legislative și executive în mâinile aceleiași persoane, trebuie distinse trei puteri care să împiedice ca această persoană să facă legi tiranice și să le execute: puterea de a face legi, puterea de a executa aceste legi și puterea de a pedepsi infracțiunile conform legii, care trebuie să aplice legea, și nu o opinie particulară. Dacă organele sunt separate, funcțiile lor pot fi partajate. Numai autoritatea de a judeca trebuie să fie separată de celelalte puteri, căci justiția trebuie să fie independentă¹⁷.

O adevărată democrație nu poate exista fără separația puterilor¹⁸. „Este adevărat că în democrații poporul pare să facă ce vrea, dar libertatea politică nu constă deloc în a face ceea ce vrei. Într-un stat, adică într-o societate în care există legi, libertatea nu poate consta decât în a putea face ceea ce trebuie să vrei și a nu fi deloc constrâns să faci ceea ce nu trebuie să vrei. Trebuie să-ți dai seama ce este independența și ce este libertatea. Libertatea este dreptul de a face tot ceea ce legile permit; și dacă un cetățean ar putea face ceea ce ele interzic, n-ar mai exista libertate, pentru că și ceilalți ar avea aceeași putere”¹⁹. Legea este, deci, condiția libertății.

Copil al secolului său prin aspirația spre fericire ce emană dintr-o rațiune practică, sursă de lumină și progres, mai profundă și mai adevărată decât rațiunea

¹⁵ Leo Strauss, Cours du 30 mars 1966, în Spector Céline, *Montesquieu et la crise du droit naturel moderne. L'exégèse straussienne*, „Revue de métaphysique et de morale”, vol. 77, no. 1, 2013, pp. 65–78.

¹⁶ Spector Céline, *Montesquieu et l'émergence de l'économie politique*, Paris, Champion, 2006.

¹⁷ Montesquieu, *De l'esprit des lois* (1788), Paris, Gallimard, 1995.

¹⁸ Vezi pentru sistemul de limitare a sferelor de manifestare a puterilor și de controale reciproce între acestea, D.C. Dănișor, *Originile teoriei separației puterilor. De la separația puterilor statului la separarea statului*, în „Revista de drept public”, nr. 4/2017, pp. 21–33; în privința principiilor și limitelor aplicării legii, în speță a legii penale, și independența magistraților, vezi E. Oancea, *Elemente de drept penal și procedură penală*, Craiova, Editura Sitech, 2009; Idem, *Drept procesual penal. Partea generală*, București, Editura Universul Juridic, 2019.

¹⁹ Montesquieu, *De l'esprit des lois*, Livre onzième, Des lois qui forment la liberté politique dans son rapport avec la constitution.

teoretică, Montesquieu substituie o doctrină a dreptului rațional teoriei dreptului natural. Virtutea legilor este nu doar organizatoare, ci și constitutivă: „făcute pentru oameni, ele contribuie la a face oamenii”²⁰.

Montesquieu și separația puterilor în stat

Cel care a provocat și continuă să provoace multiple interpretări, fructuoase și bogate puncte de vedere politice și doctrinare, este capitolul 6 din cartea 11 a *Spiritului legilor*, lucrare de căpetenie a lui Montesquieu, spirit care a variat în funcție de schimbările ideologice ale generațiilor care i-au urmat²¹. Acest capitol a fost și rămâne un pasaj obligatoriu în ceea ce privește libertatea politică, guvernământul moderat, relativismul democratic, căci principiul separației puterilor este un principiu politic, un criteriu obligatoriu pentru ca guvernământul să se organizeze în așa fel încât să fie imposibil arbitrariul care rezultă întotdeauna din concentrarea puterii și inexistența unui sistem de frâne și contraputeri. Obiectivul atribuit de Montesquieu acestei teorii este de a ajunge la echilibrul diferitelor puteri: „Pentru a nu putea abuza de putere, trebuie ca, prin dispoziția lucrurilor, puterea să oprească puterea”²². Acest principiu nu este însă o axiomă juridică, impusă cu necesitate organizării oricărui sistem guvernamental, ci un criteriu, printre altele posibile, de structurare a sistemelor guvernamentale. Dar, pentru organizarea guvernământului unui stat de drept care să garanteze coexistența liberă și pacifică a persoanelor, acest criteriu se transformă în principiu de neocolit.

Aplicarea sau chiar înțelegerea diferită a principiului separației puterilor ori negarea acestui principiu ca fundament al statului conduce la clasificarea regimurilor politice: regimuri bazate pe separația puterilor în stat (separația poate fi rigidă sau strictă ori separație suplă, bazată pe colaborarea puterilor) și regimuri bazate pe confuziunea puterilor în stat, deci prin infirmarea principiului separației (confuziunea este fie în favoarea executivului – monocrația²³, monarhia absolută, teocrația²⁴ și tirania²⁵, alături de formele contemporane numite generic dictaturi²⁶;

²⁰ Simone Goyard-Fabre, *La philosophie du droit de Montesquieu*, Librairie C. Klincksieck, Paris, 1973, p. 359.

²¹ R. Blanco Valdes, *El valor de la Constitución, separación de poderes, supremacía de la ley y control constitucional en los orígenes del Estado liberal*, Madrid, 1994; A. Renzi Segura, *Montesquieu: el profeta de la Libertad*, „Revista de Derecho, jurisprudencia y administración”, t. 58, pp. 29–33, Montevideo, 1962; J. A. Cagnoni, *Sentido y valor actual de la división de poderes*, „Revista del Centro Latinoamericano de Economía humana”, n°15, Montevideo, iulie–septembrie 1980.

²² Montesquieu, *L'Esprit des lois*, Livre 11, chap. 4.

²³ M. Prélôt, *Institutions politiques et droit constitutionnel*, Dalloz, Paris, 1961.

²⁴ Ch. Debbasch, J.-M. Pontier, J. Bourdon, J.-C. Ricci, *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Economica, Paris, 2001.

²⁵ M. Prélôt, J. Boulouis, *Institutions politiques et droit constitutionnel*, Dalloz, Paris, 1990, pp. 126–127.

²⁶ M. Duverger, *Institutions politiques et droit constitutionnel*, PUF, Paris, 1973, p. 482; M. Prélôt, J. Boulouis, *op. cit.*, 1990, p. 129.

fie în favoarea legislativului – regimul convențional de intenție sau de fapt)²⁷. Regimul prezidențial (prezidențialismul și regimul prezidențial propriu-zis) este forma pe care o poate îmbrăca separația strictă a puterilor, în timp ce separația suplă ia forma regimului parlamentar (monist sau dualist ori parlamentarismul raționalizat). Regimul semiprezidențial este o formă hibridă între regimul parlamentar și cel prezidențial²⁸.

Este motivul pentru care criticile filosofice, juridice și terminologice care s-au succedat în acest subiect, oricât de interesante și de savante ar fi ele, rămân nepertinente din punct de vedere politic și nu afectează adevărul istoric, pragmatic și real al acestui principiu politic, dacă se dorește să se țină cont de ce trebuie să fie statul de drept, democrația și apărarea libertății. În statul de drept, fie că este vorba despre monarhia constituțională modernă sau de o republică democratică, ca și în regimurile parlamentare sau cele prezidențiale, principiul separației puterilor este întotdeauna valid. Ceea ce este important, indiferent că este vorba de formele sale rigide sau suple, este înțelegerea faptului că separația puterilor presupune doar acordarea preferențială, și niciodată exclusivă, a uneia dintre funcțiile juridice ale statului fiecăreia dintre puteri. De asemenea, trebuie să înțelegem că există o coordonare și un control reciproc al puterilor, oricare ar fi forma de guvernământ.

Separația puterilor a suscitat multe controverse în timp, fapt ce a făcut să se constate că este limitată, ea nemaifiind, în zilele noastre, aceeași ca odinioară. Expansiunea universală a conceptului de stat de drept democratic poartă cu sine acceptarea principiului separației puterilor, reelaborat și gândit în funcție de noile realități politice, de exigențele și tradițiile proprii ale statelor, progresul, democrația și libertatea fiind strâns legate de acest principiu pe care Montesquieu l-a expus și l-a favorizat pe la mijlocul secolului al XVIII-lea²⁹. Deja din acel secol, doctrina nu admitea, după modelul lui J.-J. Rousseau³⁰, că suveranitatea ar fi dezmembrată între puteri independente, separația puterilor devenind „esențialmente un simbol al libertăților noastre ce face parte din mitologia politică”³¹. Acest lucru se explică prin faptul că se constată că fiecare dintre cele trei funcții nu mai aparține cu necesitate exclusiv unui organ determinat: funcția legislativă este exersată concurrent de Parlament

²⁷ Vezi D. C. Dănișor, *Statul. Drept constituțional și instituții politice*. Vol. II, ed. a doua revăzută, Craiova, Editura Simbol, 2018, p. 615 și urm.

²⁸ *Ibidem*, pp. 615–631.

²⁹ H. Fix Zamudio, *Valor actual del Principio de la División de poderes y su consagración en las Constituciones de 1857 y 1917*, „Boletín del Instituto de derecho comparado de México”, Año XX, n° 58–59, México, 1967; L. Sanchez Agesta, *Poder ejecutivo y división de poderes*, „Revista española de derecho constitucional”, n° 3, Madrid, Centro de Estudios constitucionales, 1981; Idem, *División de poderes y poder de autoridad del derecho*, „Revista española de derecho constitucional”, n° 25, Madrid, Centro de Estudios constitucionales, 1989; C. R. del Castillo, *La Doctrina de Montesquieu. Valor actual*, Madrid, Academia de ciencias morales et politicas, 1948; J. Cagnoni, *Sentido y valor actual de la división de poderes*, „Revista del Centro latinoamericano de Economía humana”, n°15, Montevideo, 1980; T. Cavalcanti, *O Principio de separacao de poderes e sus modernas applicacoes*, in *Cinco Estudos*, Rio de Janeiro, Fundacao Getulio Vargas, 1980.

³⁰ J.-J. Rousseau, *Du contrat social*, Paris, 1762.

³¹ P. Roger, *Institutions judiciaires*, Paris, Montcherstien, 7e édition, 1995, p. 26.

(legi) și de Guvern (ordonanțe)³²; funcția de a judeca nu mai este apanajul exclusiv al puterii judiciare, veritabila problemă constând mai puțin în „a face să se respecte o separație a puterilor devenită imposibilă, cât în a salvarda dificilul echilibru între diferitele funcții ale statului”³³.

Începând cu secolul al XIX-lea, există tendința să se adauge noi puteri la cele trei pe care le-a consacrat Montesquieu. După ce s-a făcut distincția între puterea executivă și cea regală, s-a început să se vorbească despre puterea neutră a monarhului constituțional sau a majorității președinților Republicii. Apoi a venit la rând separația verticală între statul federal și părțile sale, vorbindu-se despre puterea municipală a statelor federate, a Länder-urilor sau a regiunilor autonome³⁴, nemaivorbind despre participarea la guvernarea administrativă, comunitară sau internațională a întregii constelații de puteri publice și private³⁵. La lista puterilor au început să fie adăugate tot felul de puteri: după cea de-a patra putere în stat, presa, au început să fie adăugate la listă toate puterile sociale (economice, financiare, științifice, culturale), căci „pluralismul social devine atunci orizontul inevitabil al viitorului separației puterilor, așa cum particularismul corpurilor intermediare era în trecutul său”³⁶.

După cel de-al Doilea Război Mondial, odată cu difuzarea planetară a controlului de constituționalitate a legilor, puterea judecătorească devine incontestabilă, spre deosebire de ceea ce preconiza Montesquieu când făcea din ea o putere nulă, pe care o atribuia juraților. S-a vorbit chiar de guvernământul judecătorilor, căci judecătorii au continuat să facă ceea ce au făcut întotdeauna, să interpreteze dreptul și, prin intermediul interpretării, să participe la producerea dreptului, fiind o sursă a dreptului prin intermediul jurisprudenței³⁷. Dacă separația puterilor ar fi incompatibilă cu guvernământul judecătorilor, nu același lucru putem spune despre participarea judecătorilor la producerea dreptului și la garantarea drepturilor. Teama de acest guvernământ se explică istoric, textele dorind să evite ca judecătorul să devină legiuitor³⁸, neputându-se opune aplicării legii, chiar dacă aceasta i s-ar părea inoportună, nefastă sau prost făcută, cu toată puterea care îi este recunoscută în aprecierea ilegalității unui text de lege sau puterea de interpretare a legilor.

³² Cu titlu de exemplu, a se vedea articolul 25 din legea franceză nr. 96/06 din 18 ianuarie 1996 de revizuire a Constituției din 2 iunie 1972.

³³ R. Perrot, *op. cit.*, p. 27.

³⁴ Vezi C. Friedrich, *Constitutional Government and Democracy* [1937], Boston (UK), Ginn, 1949, p. 173; și, pentru zilele noastre, G. Bognetti, *La divisione dei poteri*, Milan, Giuffrè, 2001, pp. 11–12.

³⁵ M. Barberis, *Le futur passé de la séparation des pouvoirs*, *Pouvoirs*, 2012/4 (n° 143), pp. 5–15.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ M. Barberis, *Separazione dei poteri e teoria giusrealista dell'interpretazione*, in „Analisi e diritto”, 2004, p. 1 și urm., și *Séparation des pouvoirs*, in D. Chagnollaud, M. Troper (dir.), *Traité international de droit constitutionnel*, t. I, *Théorie de la Constitution*, Paris, Dalloz, 2012, p. 705 și urm.

³⁸ R. Perrot, *op. cit.*, p. 27.

Faptul că nerespectarea principiului separației puterilor nu este lovită de nicio sancțiune, face ca acesta să nu aibă forță obligatorie, suveranitatea legiuitorului fiind mai puternică decât principiul³⁹.

Dreptul constituțional francez este influențat de Montesquieu prin incidența sa ideologică în ceea ce privește puterea și limitarea sa⁴⁰ (politica Revoluției franceze). Declarația drepturilor omului și cetățeanului și Constituția de la 1791 sunt marcate în mod clar și decisiv de gândirea acestui filosof, influență ce rezultă din teoria necesarei divizări a puterilor, exigență indispensabilă existenței formelor politice moderate în care *puterea oprește puterea* pentru domnia unei libertăți efective a individului. Aceasta este partea „cea mai durabilă și cea mai importantă a operei lui Montesquieu”⁴¹.

Puternic influențat de gândirea lui Montesquieu, articolul 16 din Declarația drepturilor omului și cetățeanului afirmă: „Orice societate în care garanția drepturilor omului nu este asigurată, și nici separația puterilor determinată, nu are deloc constituție”. Conform acestui articol, separația puterilor este calificată drept „principiu”⁴², arătând influența ideologică a lui Montesquieu asupra chestiunii organizării constituționale a puterilor, a duratei lor, a echilibrului și protecției drepturilor omului. Fără constituție, această protecție pare imposibilă, dar asigurarea acestei protecții trebuie asigurată și prin separația puterilor⁴³. În Franța, acest principiu este asimilat plecând de la art. 16 al Declarației drepturilor omului și cetățeanului, declarație care constituie Preambulul Constituției franceze de la 1791⁴⁴. Aceasta vorbește expres de cele trei puteri în Titlul său III, *Despre puterile publice*, în art. 3 referindu-se la „puterea legislativă”, în art. 4 la „puterea executivă” și în art. 5 la „puterea judiciară”⁴⁵.

Influența lui Montesquieu depășește limitele dreptului constituțional francez, cunoscând o largă difuzare în dreptul constituțional al Statelor Unite ale Americii, din care se inspiră dreptul constituțional al Spaniei și, prin ricoșeu, al Americii

³⁹ Ch. Lemieux, *Jurisprudence et sécurité juridique: une perspective civiliste*, în „Revue de droit”, n° 29, 1998–1999, p. 229.

⁴⁰ A. Verdross, *La Filosofía del Derecho del Mundo occidental*, México, Unam, 1983, pp. 234, 238.

⁴¹ G. Mosca, *Histoire des idées politiques*, Paris, Payot, 1965.

⁴² Textul discuției relative la proiectul a ceea ce trebuia să devină mai apoi art. 16 din Declarație în lucrarea lui S. Rials, *La Déclaration des droits de l'homme et du citoyen*, Paris, Hachette, «Pluriel», 1998 pp. 252–253.

⁴³ G. Jellinek, *La Déclaration des droits de l'homme et du citoyen*, „Revue de droit public et de la science politique”, Paris, 1902; É. Boutmy, *La Déclaration des droits de l'homme et du citoyen et M. Jellinek*, „Annales des sciences politiques”, Paris, 1902, reluat în *Études politiques*, Paris, Armand Colin, 1907; S. Rials, *op. cit.*, pp. 355–364; L. Duguit, *La Séparation des pouvoirs et l'Assemblée nationale de 1789*, Paris, Larose, 1983.

⁴⁴ M. Deslandres, *Histoire constitutionnelle de la France de 1789 à 1870*, t. I, Paris, Armand Colin, Recueil Sirey, 1932, p.76; L. Duguit, *La séparation des pouvoirs dans la constitution de 1791*, în *Manuel de droit constitutionnel*, 3e édition, Paris, De Boccard, 1918.

⁴⁵ F. Furet, R. Halévi, *La Monarchie républicaine, «La constitution de 1791»*, Paris, Fayard, 1996, pp. 189, 232, 236.

latine (spaniole)⁴⁶. Receptarea normativă a principiului enunțat de Montesquieu în țările Americii latine s-a făcut, în mare parte, prin intermediul modelului primelor constituții americane și al constituției federale de la 1787, constituții care pun în evidență importanța determinantă a acestui principiu pentru dreptul constituțional al Statelor Unite ale Americii.

În Spania, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, penetrează gândirea lui Montesquieu asupra guvernământului moderat – limitarea puterii statului, separația și echilibrul puterilor, filozofie ce va influența decisiv procesul constituțional care a culminat, în 1812, cu Constituția de la Cadiz⁴⁷. Comisia care a redactat constituția menționează în mod special și în repetate rânduri separația și echilibrul puterii, fără a-l cita pe Montesquieu, dar uzând de o frază pe care a luat-o textual din *Spiritul legilor*, după cum reiese din *Discursul preliminar*, redactat de Argueyes⁴⁸. Principiul separației puterilor este prezent, alături de gândirea Enciclopediștilor francezi, în gândirea politică a Revoluției ibero-americane. Intențiile, inițiativele și proiectele constituționale ale epocii, pentru împiedicarea despotismului și arbitrarului, sunt impregnate de ideile lui Montesquieu despre libertatea politică, guvernământul moderat, separația și echilibrul puterilor. Pentru statele noi care și-au câștigat independența în America latină, referința la Montesquieu este incontornabilă în procesul formării lor constituționale⁴⁹, întregul constituționalism latino-american reclamându-se din principiul separației puterilor⁵⁰. Citat sau nu, din Rio Grande în Rio de la Plata, din Mexic până în Chile, Montesquieu este cel din care se reclamă organizarea puterilor în guvernământul constituțiilor ieșite din revoluțiile și independența țărilor Americii latine, al căror principiu este cel al separației puterilor simbolizat de Montesquieu.

Din exemplele pe care le-am prezentat mai sus, vedem că plecând de la principiul separației puterilor al lui Montesquieu, ultimele secole au schimbat totul, ultimii zeci de ani trăind metamorfoza statului, de la statul legislativ, național, democratic și legicentric trecându-se la statul constituțional, din ce în ce mai integrat în comunitatea europeană, internațională și globală⁵¹. Judecătorii au participat întotdeauna la producerea dreptului, ca interpreți ai legii⁵², separația puterii judiciare pe care o

⁴⁶ P. M. Spurlin, *Montesquieu in America (1760–1801)*, Louisiana State University, 1940; Idem, *L'influence de Montesquieu sur la constitution américaine*, in *Actes du Congrès Montesquieu (1955)*, Bordeaux, Delmas, 1956.

⁴⁷ M. Fernandez Almagro, *Orígenes del régimen constitucional en España*, Barcelona, Labor, 1928, pp. 29, 89–90, 97–99.

⁴⁸ M. Fernandez Almagro, *op. cit.*, p. 99.

⁴⁹ A. Gonzalez, *Las Primeras Fórmulas constitucionales en los países del Plata (1810–1814)*, 2e éd., Montevideo, Barreiro y Ramos, 1962.

⁵⁰ M. Fraga Iribarne, *La evolución de las ideas de Bolívar sobre los poderes del Estado y sus relaciones*, in *El pensamiento constitucional de Latinoamérica, 1810–1830*, Caracas, Academia nacional de la Historia, MCMLXII, t. IV, p. 65 și urm.

⁵¹ Vezi B. Ackermann, *The New Separation of Powers*, Harvard Law Review, n° 113, 2000, p. 633 și urm.

⁵² Vezi G. Tarello, *Storia della cultura giuridica moderna: assolutismo e codificazione del diritto*, Bologna, Il Mulino, 1976.

propovăduiește Montesquieu nefiind decât o excepție mai degrabă aparentă decât reală.

Dogmă politică și instituțională, principiul separației puterilor a fost acceptat, venerat și aplicat de întreaga gândire constituțională a secolului al XIX-lea în Europa liberală, în Statele Unite ale Americii și în America latină. Începând cu secolul al XX-lea, principiul este pus în discuție și asistăm la revizuirea sa critică în materie de constituție și de doctrină democratică, prin accentuarea elementelor de cooperare și de echilibru între puteri și prin distincția tehnică între conceptele de separație, de divizare, de coordonare și de conținut juridic. Dar fiind asimilat garanției supreme a libertății, principiul continuă să fie acceptat în practica constituțională democratică europeană, nord-americană și latino-americană.

Concluzie

Departate de a fi o „noțiune elastică” cu „caracter pur retoric”⁵³, o „concepție mitică care, de mult timp nu mai are niciun fel de raport cu realitatea”⁵⁴, sau „altarul viu al unui cult dispărut”, separația puterilor a devenit o normă constituțională care mai are multe zile de trăit. Astăzi, puține țări îndrăznesc să nu se reclame ca democratice, căci trilogia seculară a regimurilor politice a făcut ca democrațiile occidentale moderne să aibă drept cheie de boltă teoria separației puterilor a lui Montesquieu.

MONTESQUIEU – PHILOSOPHER OF LAW

(Abstract)

Philosophy is an art that, like painting or cinematography, plays primarily a role of entertainment, sometimes exerting some concrete influence beyond the sphere of entertainment. The philosophy of law is a form of life of law, for a pure right, unrelated to the philosophy of law, to the spirit of law, would be a sad right. The fall of the absolutist paradigm of the French Revolution can only be understood through the works of Montesquieu (1689–1755), especially *The Spirit of the Laws*, a spirit of morals and customs that grinds the absolutist principle through the plurality of possible and existing rights.

Keywords: The Spirit of the Laws, modern natural law, crisis, freedom, virtue.

⁵³ P. Avril, *La séparation des pouvoirs est-elle un concept opératoire?*, contribution au VIIème Congrès français de Droit constitutionnel organisé à Paris du 25 au 27 sept. 2028 octobre 2018 (a se vedea: <http://www.droitconstitutionnel.org/congresParis/comC6/Avril.html>).

⁵⁴ P.-H. Teitgen *Documents pour servir à l'histoire de l'élaboration de la Constitution du 4 octobre 1958*, vol I, La Documentation française, 1987, p.148, în care estimează, în legătură cu proiectul de Constituție pentru cea de-a V-a Republică, că este vorba despre o „reîntoarcere la vechea doctrină a lui Montesquieu despre separația strictă a puterilor”.